

Ruiner

i Jämtlands län

Omslagsbild

Rester från en masugn i Rönnöfors. Foto: Länsstyrelsen Jämtlands län.

Utgiven av

Länsstyrelsen Jämtlands län

December 2014

Ansvarig

Magnus Lindow

Text

Massimo Cati, Linnea Skog

Foto

Länsstyrelsen Jämtlands län.

Tryck

Taberg Media Group AB, 2014

Löpnummer

2014:27

Diarienummer

434-4625-2014

Publikationen kan laddas ner från vår webb

lansstyrelsen.se/jamtland

Innehållsförteckning

Ruiner i Jämtlands län	4
Aspås kyrkoruin	6
Lits kyrkoruin	8
Marieby kyrkoruin.....	10
Sundsjö kyrkoruin	12
Sunne kyrko- och kastalruin	14
Undersåkers kyrkoruin.....	16
Järpe skans.....	18
Kallströms skans	20
Gråsjöns ladugårdar	22
Handöls koppargruvor.....	24
Huså bruk.....	26
Rönnöfors bruksmiljö.....	28
Källförteckning	30

Ruiner i Jämtlands län

Under 2014 har Länsstyrelsen arbetat med ett projekt vars syfte har varit att lyfta fram länets ruiner. Det blev i form av broschyren du nu håller i din hand. Broschyren presenterar ett lättillgängligt urval med parkeringsmöjligheter och informationsskyltar i ruinernas närhet. Kyrkoruiner, skansar och övergivna bruk visar upp spår av ett län med en rik historia. Hämta med en broschyr och ta del!

Vad är en ruin?

En ruin är en övergiven byggnad i förfall, vars ursprungliga användning upphört. De är alla monument över forna tider, också historiska avtryck, spår efter förändringar i samhället. Ruinerna klassas enligt kulturmiljölagen som fornlämningar, vilket definieras som en lämning efter mänsklig verksamhet som är varaktigt övergiven, och inte som byggnad, trots att det då och då förekommer verksamhet i våra ruiner.

Ruinvård är därmed en komplex syssla; att upprätthålla ett förfallet stadium utan att göra för mycket eller för lite. De flesta ruiner saknar tak och det största hotet är fukt som tränger ner i murverken och spränger sönder vid frost. Flera av våra ruiner har blivit restaurerade under senare delen av 1900-talet. Murverken är ofta tillrättalagda och har fått sina krön täckta med cement.

Aspås kyrkoruin

Aspås kyrka uppfördes under sent 1200-tal som salskyrka med långhus i sten och sakristia och kor i timmer. I dag består ruinen av delar av den västra väggen, med en kort bit av den södra muren. Aspås nya kyrka invigdes 1844 och den gamla övergavs. På kyrkogården sydöstra sida finns en bevarad överbyggd ingång, en så kallad stiglucka. Stigluckan kan vara uppförd 1758 men eventuellt också vara medeltida och enbart reparerad under 1700-talet.

Hos Aspås församling finns en äldre dörr bevarad som ska vara från den första kyrkan. Utsidan är beslagen med medeltida smidesdetaljer, gångjärn, draglås, nyckelskylt och dörring. Dörringen är smidd som ett drakdjur bitande sig själv i svansen.

Hitta hit

Ruinen är belägen nordväst om Aspås kyrka, vid kyrkvallen vid Gräftevägen.

Tillgänglighet

Parkering vid ruinen, torget vid kyrkvallen. Informationsskylt finns vid stigporten.

Aspas

Lits kyrkoruin

Lits nya kyrka uppfördes under 1790-talet och den gamla kyrkan övergavs på grund av att den ansågs för liten för den växande församlingen. Skillnader i kvarvarande murverk visar att den gamla kyrkan uppfördes och byggdes på i flera etapper. Det äldsta partiet består av det smala firsidiga koret som är murat med kalkstensblock. Långhuset är uppfört med skalmursteknik med obearbetad kalk- och gråsten och en kärna av murbruk och småsten. Murarna är bevarade till en höjd av 1,5 meter. Kyrkans grundplan, med smalare rektangulärt kor, var vanlig under 1200-talet men användes i Jämtland långt in under 1300-talet.

Vid 1968 gjordes en arkeologisk undersökning av kyrkoruinen. Murarna var då begravda av jordmassor och togs, i och med undersökningen, fram och konserverades till en meters höjd. Vid undersökningen påträffades bland annat mynt, daterade till tiden mellan 1270–1319. I långhusets östra del finns resterna av ett altare i murad kalksten.

Hitta hit

Ruinen ligger cirka 80 meter sydöst om nya kyrkan. Skyltat från Näsvägen i Lit.

Tillgänglighet

Fyra trappsteg leder från dagens marknivå ner till ruinens nivå. Äldre informationsskylt finns. Parkering vid nya kyrkan. Marknivån i det gamla koret är djupare än kyrkans marknivå, var försiktig.

Marieby kyrkoruin

Marieby kyrka förstördes vid en brand 1876 och en ny kyrka uppfördes någon kilometer norr om den gamla kyrkplatsen. Den medeltida kyrkan var uppförd i kalksten med gavelrösten och torn av trä. Tornet tillkom under 1700-talet och är i dag helt borta. Av långhuset finns murarna kvar till en höjd av tre meter. Marieby gamla kyrka bör, med sin korta, breda och firsidiga plan, vara uppförd under 1300- eller 1400-talet. I den sydvästra väggen syns spår efter en igenbyggd rundbågig portal och i den nordöstra väggen finns en nisch. Kvarvarande murverk konserverades på 1950-talet.

På Nordiska museet finns ett broderat antependium, den bonad som i kyrkor används för att täcka och pryda altaret, som tillhört Marieby gamla kyrka. I nya kyrkan finns också en paten, ett silverfat för oblater, bevarat. 1856 avbildades gamla kyrkan på en oljemålning av Pehr Iwar Ödberg. Målningen hänger nu i Marieby nya kyrka.

På kyrkogården finns en så kallad vintergrav, ett utrymme där avlidna fick tillfällig vila då marken var frusen.

Hitta hit

Ruinen är belägen vid Marieby hembygdsgård, cirka 1,7 kilometer söder om Marieby kyrka. Vägskylt finns.

Tillgänglighet

Parkering är möjlig 50 meter från ruinen. Vägen mellan parkeringsplatsen och kyrkan är jämn och lättgången. Informationstavla vid kyrkgrinden.

Passa på att besöka Mariakällan, 100 meter öster om Marieby kyrkoruin. Hänvisningsskylt finns vid ruinen.

Sundsjö kyrkoruin

Sundsjö gamla kyrka övergavs 1830 och den nuvarande kyrkan uppfördes strax därefter. Gamla kyrkan uppfördes som en rakavslutad korkyrka i granit med inslag av kvarsit och kalksten. 1702 byggs kyrkan till med ett torn i trä. Kyrkan har också haft en timrad sakrestia. Murarna är bevarade till en höjd av 0,7–1,6 meter. Triumfbågen och sydportalen är aldrig ombyggda och kan därmed upplevas som mycket trånga med dagens mått mätt. I enlighet med katolsk sed var det enbart prästerna som hade tillträde till koret och sydportalen var ofta förställd med korskrank.

Kyrkan grävdes ut på 1970-talet och flera mynt hittades, det äldsta av dessa från 1190–1210-tal. Myntfynden och kyrkans planform och murverk tyder på att kyrkan uppfördes vid 1100-talets slut eller 1200-talets början.

Hitta hit

Ruinen ligger på en höjd vid vattnet, cirka 350 meter från Sundsjö kyrka. Från Lövstanvägen ta till vänster vid nya kyrkan. Parkera vid nya kyrkogården och följ anvisningsskylt utefter vattnet till kyrkoruinen. Efter 150 meter ligger ruinen på en höjd vid sjön.

Tillgänglighet

Parkering är möjlig vid nya kyrkogården, cirka 150 meter från ruinen. Lättgången stig leder fram till ruinen. Informationsskylt vid grinden. Nivåskillnader på kyrkogården.

Sundsjo

Sunne kyrko- och kastalruin

Enligt traditionen ska Sunne gamla kyrka och kastal vara uppförda av kung Sverre av Norge 1178 efter att han besegrat jämtarna i ett slag på isen mellan Sunne och Andersön. Kyrkans storlek och grundplan hör hemma i senmedeltiden eller vid 1200-talet slut. Lämningarna efter kyrkan visar att den haft en firsidig grundplan och invändigt varit omkring 22 gånger 8 meter stor. Murverken består av kalksten och granit. Vid utgrävningar under 1930-talet påträffades altarets fundament som går att beskåda i ruinen i dag. Vid 1800-talets mitt hade församlingen växt ur den gamla kyrkan och en ny uppfördes på udden söder om den gamla kyrkplatsen. Sten från både kastal och kyrka användes för att bygga den nya kyrkan.

Kastalen, ett medeltida försvarstorn, kan vara så gammal som 1100-tal. Vid utgrävningar 1966 hittades mynt i kastalen från 1280–1899 och första gången kyrkan och kastalen nämns i skrift är 1343. Vid Brunflo kyrka finns ett försvarstorn i välbevarat skick från samma tidsperiod.

Hitta hit

Ruinerna ligger cirka 30 meter söder om bron till Andersön och cirka 450 meter norr om Sunne nya kyrka. Vägskylt finns.

Tillgänglighet

Parkeringsmöjlighet finns intill brofästet, i direkt anslutning till ruinen. Nivåskillnader och trappsteg leder in till kyrkan och ytterligare trappsteg finns inne i kyrkan. Informationsskylt finns vid parkeringsområdet. Dässa finns vid strandkanten rakt över vägen.

STADIA

Undersåkers kyrkoruin

Undersåkers gamla kyrka övergavs 1853 då en ny kyrka byggdes några hundra meter bort. Kyrkan var en gotisk salskyrka med rektangulär planform utan utstickande kor och med vapenhus och sakristia tillbyggda i timmer under 1600-talet. Grundplanen mäter invändigt 9 gånger 13 meter och murarna är 1,5 meter tjocka. Kyrkans ursprungliga sydportal finns kvar och är cirka 1,5 meter bred.

Under 1950-talet genomfördes en arkeologisk undersökning och murarna konserverades till en höjd av 0,8–1,0 meter. Vid utgrävningarna påträffades mynt från 1280–1299. Det är möjligt att kyrkan uppfördes under denna tidsperiod eftersom den tidsmässigt stämmer väl överrens med utseendet på kyrkans planform och murverk. Vid ruinen finns flera äldre gravvårdar som nyligen restaurerats.

Kyrkoruinen är omgiven har fornlämningar. I direkt anslutning till kyrkogården har det legat en gård som ska ha tillhört kyrkan, rakt norrut på andra sidan vägen finns fossil åkermark och nordöst om kyrkoruinen ligger ett ödesböle.

Hitta hit

Kyrkoruinen ligger cirka 3,5 kilometer sydväst om Järpen och cirka en kilometer öster om Undersåkers nya kyrka. Följ E14 från Järpen och sväng av mot Slagån, efter cirka 100 meter ligger ruinen söder om vägen. Ruinen är skyltad från E14.

Tillgänglighet

Parkering är möjlig intill ruinen. Marken är slät och kyrkan möjlig att komma in i utan trappsteg. Informationsskylt finns vid parkeringsplatsen.

Undersaker

Järpe skans

Järpe skans grundades troligtvis omkring 1611–1612, under Baltzarfejden, av svenska ockupationstrupper. Den första skansen bestod mest troligt av en träbyggnad på udden för att på det viset kunna övervaka både vatten- och landsvägar. I och med krigsslutet 1613 övergavs skansen. 1645 överlämnades Jämtland till Sverige och skansen blir återigen en viktig nyckelpunkt i det svenska försvaret mot väster. Under 1670-talet kompletterades den nedre skansen på udden med en större skans uppe på kullen och förbands med en täckt kommunikationslinje, skyddad av palissader, med en brunn i mitten. Skansarna var också skyddade av ett försvarssystem med bröstvärn, bålverk och spanska ryttare (väghinder med spetsade stockar).

Under finska kriget 1808–1809 hade Järpe skans en strategisk betydelse. Under sommaren 1809 angrep norrmännen med 1 500 man och överstelöjtnant Nordenadler i spetsen för skansens cirka 350 man bestämde sig för att överge Järpe skans. I juli 1809 förstördes skansen genom hård beskjutning med kanoner och slutligen sattes blockhus och torn i brand.

I dag finns inga spår efter den nedre skansen och den övre skansens murar är bevarade till en höjd av 1–1,9 meter. Spår av skottgluggar finns på södra, norra och västra muren. Mitt i ruinen finns en krutkällare med bevarade valv.

Hitta hit

Från Järpen, ta vägen mot Kall. Cirka en kilometer efter bron till Undersåker syns ruinen på höger sida. Vägskylt finns.

Tillgänglighet

Parkering möjlig intill de gamla stenbrottet, hänvisningsskylt från Karolinervägen. Från parkeringen leder trappor upp till ruinen och från Karolinervägen finns upptrampad stig. Marken är kuperad och innehåller branta avsnitt. Informationsskylt finns vid stigen.

Järpe

Kallströms skans

Kallströms skans uppfördes 1659 av generalmajor Stjernsköld. Skansens uppgift var att betäcka de svenska truppernas anfall mot Norge och att hindra norska anfall mot Sverige. Platsen var strategisk då den mest trafikerade infarten från Kall till Norge gick förbi här. Skansen bestod av ett åttahörnigt utanverk av sten och jord. I dess mitt låg några mindre byggnader för besättningen. 1667 raserades skansen vid ett anfall men sattes åter i skick 1678 med en ny fotmur med vall till bröstvärn och pallisader. I början av 1700-talet genomgick skansen en ordentlig ombyggnad. De vi ser på plats i dag är rester efter 1700-talets skansanläggning. Skansen ödelades slutgiltigt under 1730-talet.

Under andra världskriget blev Kallströms skans under fem år åter aktuell. Den strategiska platsen gjorde sig påmind och moderna befästningsverk uppfördes omkring den gamla skansen.

Hitta hit

Skansen ligger vid bron innan man kommer till Kallsedet (väg 336), strax öster om Juvuln Camping, på västra sidan om sjön Juvuln.

Tillgänglighet

Vägs skylt saknas. Parkering möjlig intill från ruinen. Området består av mycket ojämn terräng. Informationsskylt finns.

Kallseidet

Gråsjöns ladugårdar

I ödebyn Gråsjön står ruinerna efter två stenladugårdar kvar. Gråsjön fick sin första befolkning 1688. Omkring 1880, då bosättningen nått sin höjdpunkt, fanns fyra gårdar i byn med omkring 30 byggnader. Gårdarna hette Nils-Magnusgården, Mårtensgården, Ollegården och Fredriksgården.

Ladugårdarna uppfördes 1830 respektive 1860 av skiffer från trakten. Båda är uppförda i två våningar, den ena med torvtak och den andra med spåntak. På de nedre våningarna hystes kor och getter och i de övre får. De brukades fram till omkring 1905 som ladugårdar, därefter som hölador och vedbodar till 1947. Den sista permanentboende lämnade Gråsjön 1952.

Inom området finns också resterna efter byns övriga bebyggelse, elva husgrunder och källare.

Hitta hit

Vägen mot Kolåsen från Kallsedet, efter tre kilometer väg mot Gråsjön och Kläpptjärnarna.

Tillgänglighet

Området är kuperat och innehåller trappor och brant lutning. Skylt finns både vid ladugårdarna och vid parkeringen. Här finns också ett dass.

Gråsjön

Handöls koppargruvor

Koppargruvorna i Handöl var igång under perioder mellan 1739–1742 och 1837–1853. Gruvhålen kallades Direktörs- och Intressentgruvorna, Erics ort och Knippan. Ingen tillmakning har skett i koppargruvorna i Handöl utan all brytning företogs med sprängning med svartkrut.

Området består av flera gruvhål, skrotstenshögar och rester efter bebyggelse. Ett av gruvhålen är vattenfyllt medan de andra schakten är öppna. Tre av gruvhålen har kallmurade kanter som burit upp skyddande tak. Flera av husgrunderna har väggar av kallmurad bruten sten och har rester efter eldstäder.

Hitta hit

Sväng vänster från Handölvägen. Efter cirka två kilometer finns en parkeringsplats på vänster sida. En kilometers promenad fram till gruvområdet.

Tillgänglighet

Ojämn terräng med många nivåskillnader. Ruinerna ligger utspridda över ett stort område.

Handöl

Huså bruk

1742 påträffades sydväst om Huså i Åreskutans östsluttningar stora fyndigheter av kopparmalm, och brytning startade samma år. Malmen forslades från Bjelkes gruva 950 meter över havet nedför Gruvbacken till Huså, 400 meter över havet, via vattenförande malmrännor och med hästtransporter. Här sovrades malmen och smältes/raffinerades genom oxidation i hyttor till koppar för vidare transporter vatten- och landvägar bland annat till Sundsvall. Brytningen och bearbetningen av kopparmalmen pågick i Huså mellan 1742 och 1881. Den totala produktionen av garkoppar uppgick till 4 000 ton med rekord under 1840 då 70 ton garkoppar framställdes.

Under 1700-talet var Huså Jämtlands största ort. I dag finns cirka 100 permanentboende kvar. Området innehåller flera lämningar, bland annat rester efter kallrostugnar, rosthus, smedja, bokverk (stenkross), kolhus, källare och slagvarp.

Hitta hit

Området ligger mitt i Huså samhälle.

Tillgänglighet

Parkeringsplats lättillgänglig i mitten av hyttområdet. Terrängen något ojämn. Informationsskyltar och dass finns.

Husa

Rönnöfors bruksmiljö

Rännön har fått sitt namn från Rännössjön. Byns historia har präglats av bergsbruket. Myrarna i gränslandet mot Offerdalsfjällen innehåller myrmalm som under lång tid har använts för järnframställning. I början på 1800-talet började denna järnframställning att industrialiseras, först i Åflo och därefter i Rännön. Vid Örnstolån nordväst om Rännön öppnades i början på 1800-talet en järnmalmgruva. Stångjärnshammare, masugn, herrgårdsbyggnad, kontorsbyggnader, magasin, brukskapell och bostäder för arbetare uppfördes vid forsen.

Driften pågick med olika ägare fram till 1872 och därefter endast periodvis. Bruket såldes till Heffners trävarubolag och därefter vidare till Wifstavarfs AB. 1926 revs stora delar av bruket men lämningar finns fortfarande kvar. Masugnen i Rönnöfors är en av Sveriges få bevarade mulltimmersmasugnar.

Hitta hit

Ruinen ligger cirka 80 meter öster om vägen till Rönnöfors, direkt sydöst om forsen vid Landögssjön.

Tillgänglighet

Möjlighet att parkera finns vid magasinet vid sjöstranden, cirka 20 meter från ruinen. Hela området kring skorstensruinen är inhägnad på grund av rasrisk. Skyltar finns vid parkeringsplatsen och vid det sommaröppna caféet.

Ronnöfors

Källförteckning

- » www.offerdal.se
- » *En bok om Kall*, Gösta Ullberg
- » Natur- och kulturguide i Åre kommun
http://www.arenaturguide.se/guidesidor/guidesidor_val.asp?ID=35
- » *Jämten 1963, Brunflo kastal och de äldsta kyrkobyggnaderna i Jämtland*, Bertil Berthelson
- » *Torpen under Huså bruk och de som där bodde*, Oscar Löding
- » *Jämtlands medeltida kyrkor*, Boel Almqvist
- » Rapport – *Ruininventering i Jämtlands län*, Massimo Cati
- » *Krutrök över Jämtland*, Erik J Bergström
- » *Minnen av glömda krig*, Erik J Bergström
- » *Härjedalens skansar*, Erik J Bergström
- » Fornminnesregistret, Riksantikvarieämbetet

NATUR OCH KULTUR I
JÄMTLANDS LÄN

Länsstyrelsen
Jämtlands län

Postadress: 831 86 Östersund
Besöksadress: Residensgränd 7
Telefon: 010-225 30 00
jamtland@lansstyrelsen.se
lansstyrelsen.se/jamtland